

4/p
12537
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Філологічний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра української мови

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

бакалавра

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

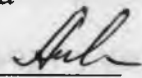
на тему:

«Лексико-семантичне поле на позначення кольору
у творчості О.Олеся»

«Lexical-semantic field to describe the color of creativity of Olesya»

Виконала: студентка денної форми навчання
напряму підготовки 6.020303 Філологія

Карпусь Вікторія Олександрівна

Керівник: доц. Антонюк О.В.

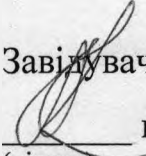
Рецензент: ст. викладач Сенник Г.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 9 від 27 квітня 2016 р.

Завідувач кафедри

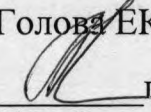
 проф. Ковалевська Т.Ю.
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 1

Протокол № 31 від 14.06 2016 р.

Оцінка добре 1 С 1 75
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

 проф. Ковалевська Т.Ю.
(підпис)

Одеса - 2016

780874

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Лексико-семантичне поле як лексична парадигм.....	6
1.1.Поняття лексико-семантичної системи.....	6
1.2.Функціонування лексико-семантичного поля.....	10
1.3. Структура лексико-семантичного поля.....	12
1.4. Семантична структура назв колоративів.....	14
1.5. Лексичне значення слова.....	18
Розділ II. Семантична структура складників лексико-семантичного поля кольору у поетичному доробку Олександра Олеся.....	20
2.1. Значення кольору та універсали зорового сприйняття у збірці «З журбою радість обнялась...».....	20
2.2. Лексико-семантичне поле кольору у збірці «З журбою радість обнялась...».....	23
2.3. Лексико-семантичне поле кольору як одна з найпродуктивніших парадигм лексики	24
2.4. Репрезентанти лексико-семантичного поля кольору у творчості Олександра Олеся у збірці «Будь мечем моїм».....	25
Розділ III. Психолінгвістичний аспект колоративів.....	29
3.1. Складники лексико-семантичного поля кольору.....	29
3.2. Психолінгвістичний аспект сприйняття колоративів.....	32
Висновки.....	44
Список використаної літератури.....	48

Вступ

Багато вчених, мовознавців, літературознавців досліджували і досліджують лексико-семантичне поле. Лексика сучасної української мови перебуває у стані постійних змін, викликаних появою нових реалій життя внаслідок стрімких суспільних процесів кінця 20 – початку 21 століття. Виникає потреба впорядкуванні значної кількості нових лексем і впровадженні методик для прискореного опрацювання мовного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів сучасної україністики є дослідження угруповання лексики у вигляді лексико-семантичних полів. Саме угруповання польового типу виявляють можливість організації певного мовного матеріалу. Відобразити основний словниковий фонд мови здатна традиційна структура лексико-семантичного поля. На основі численних наукових розвідок зі складу різних лексико-семантичних угруповань можливий опис усієї лексичної системи української мови.

Питання лексико-семантичного поля у зарубіжній лінгвістиці розробляли Й. Трір, В. Порциг, Ю.Д. Апресян, Л.Г. Бабенко [5], Н.Б. Бахіліна [6], Т. Ветлова [11,12], В.Н. Денисенко [20], Н. Іванова [25], В. Кезіна [26], Ю.С. Степанов [44] та ін.. В українському мовознавстві вивчення лексичної системи у вигляді дослідження лексико-семантичних, функціонально-семантичних полів і тематичних груп представлено у працях А.В. Висоцького [13], В.В. Грещука [17], О.М. Дзівака [22], Ф.Т. Жилка [23], М.П. Кочергана [27], А.П. Критенка [29], О.М. Присяжнюк [36], Ж. Соколовської [38,39,40,41,42] та ін..

Пізнаючи навколишню дійсність, люди об'єктивно відображають її у своїй свідомості, але форми цього відображення, пов'язані з мовою, можуть бути різні. Відомо, що в різних мовах є різна кількість назв кольорів видимого оптичного спектру – в одних мовах їх сім, в інших – їх менше.

Не можна сказати, що люди, в мові яких є лише чотири назви кольорів, не можуть фізично розрізнити п'ятьох інших.

Актуальність теми дослідження визначаються інтересом сучасної лінгвістики до вивчення лексики української мови зі структурно – семантичних, тематичних і логіко-лінгвістичних позицій. Ми звернули увагу на структурну семантику, оскільки основна мета – це вивчення системних зв'язків мовних значень, лексико-семантичних парадигм.

Матеріалом для нашої роботи є збірки поезій “Айстри”, “З журбою радість обнялась” та “Будь мечем моїм” Олександра Олеся. Наша увага зосереджена саме на лексемах, денотативним значенням яких є ознака кольору. Такі лексеми ми називаємо колоративи.

Метою випускної роботи є встановлення структури лексико-семантичного поля кольору в українській мові, аналіз особливостей його організації та його комплексне системно-структурне дослідження на прикладі творчого доробку Олександра Олеся.

Основні завдання дослідження:

- 1) опрацювати наукову літературу;
- 2) зробити вибірку прикладів;
- 3) виявити особливості вивчення лексем на позначення кольору у мовознавстві;
- 4) встановити складники лексико-семантичного поля кольорів в обраних збірках поезій Олександра Олеся;
- 5) простежити лексико-семантичні властивості досліджуваних назв на засадах урахування мовних особливостей поняття “колір”;
- 6) з'ясувати частоту вживання лексем;
- 7) встановити асоціативні зв'язки колоративів із поетичних збірок у зіставленні з асоціативними зв'язками читачів, що сприймають поетичний текст.

Об'єктом дослідження є лексико-семантичне поле та сутність колоративів як компонентів лексичних одиниць української мови.

Предметом випускної роботи є складники лексико-семантичного поля кольору в українській мові.

Методом дослідження є описовий метод з елементами компонентного аналізу.

Дана робота може бути використана для викладання в середніх школах, а також на факультативах.

Наукова новизна роботи полягає у багатосторонньому розкритті основних властивостей компонентного складу лексичних одиниць, до складу яких входять кольори.

Зв'язок роботи з кафедральними науковими темами, програмами, планами. Кваліфікаційна робота пов'язана з науковою темою кафедри української мови.

Відповідно до поставленої мети та визначених завдань планується така структура випускної роботи: вступ, розділ I “Лексико-семантичне поле як лексична парадигма”, розділ II “Семантична структура назв кольорів лексико-семантичного поля кольору у поетичному доробку Олександра Олеся”, розділ III “Психолінгвістичний аспект колоративів”, висновки, список використаної літератури.

У вступі визначаються мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження. У першому розділі розглядаються семантична структура назв кольорів та основні положення теорії лексико-семантичного поля. У другому розділі аналізуються лексеми, до складу як з входять колоративи. У третьому розділі розглядається психолінгвістичний аспект сприйняття колоративів.

ВИСНОВКИ

Вивчення системних зв'язків мовних значень, лексико-семантичних парадигм є головною метою нашого дослідження. Ця тема до цього часу представляє неабиякий інтерес, тому що «слова та їх значення існують не окремим життям, а з'єднуються незалежно від нашої свідомості у різні групи, причому ґрунтом для згрупування є схожість або пряма протилежність головного значення», за висловлюванням Покровського.

Лексико-семантичне поле – сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають понятійну, предметну й функціональну подібність позначувальних явищ. Теорія поля пов'язана з іменами таких вчених, як Й. Трір, М.М. Покровський.

Семантичне поле – складна функціональна системно-структурна одиниця лексично-семантичного рівня. Елементами семантичного поля є слова, що в плані змісту мають свою особливу семантичну структуру, а в плані форми виявляються лексемами. Лексичні значення слів становлять основу відношень у семантичному полі. Взаємозв'язки між елементами семантичного поля виявляються як відношення ідентичності та інференційності. Ці відношення між лексичними значеннями слів здійснюються за допомогою найменших і неподільних лексичних значень.

У семантичному полі лексичні значення виявляються трьома типами:

- 1) Семи, що становлять елементарні. Неподільні семантичні одиниці;

- 2) Семами, які являють собою поєднання семантичних диференційних рис;
- 3) Додаткові лексичні значення. Сема виявляється певною лексемою; семема – базова одиниця лексично-семантичного рівня.

Семантичне поле має свій центр і периферію. Центр семантичного поля характеризується більшою густиною семантичних відношень за допомогою сем лексичних значень слів, а периферія – меншою кількістю цих відношень.

Дуже великою кількістю лексем представлена система назв кольорів в сучасній українській мові. Вона складається з назв, в яких значення кольору є основним, і різних назв кольору, в яких ознака кольору є додатковим значенням слова. До перших належить невелика кількість слів першого порядку, або невмотивованих, які складають основу чи ядро всієї парадигми і великої кількості слів другого порядку, тобто вмотивованих. Семантика слова, яке позначає колір, визначається, з одного боку, кольоровими якими відповідних предметів, більше та менше характерних носіїв даного кольору, а з іншого – системою слів, тобто семантичними зв'язками даного слова з іншими словами системи. В залежності від цього семантична структура назв кольору знаходиться у русі.

В поезіях непересічного лірика, забутого у СРСР Олександра Олеся насичується кольорова та різнобарвна палітра. Частіше вживаються колоративи на позначення світлих відтінків. Кольори основного спектру, тобто ядро лексико-семантичного поля кольору, використовуються більш за все. Їх автор поєднує в незвичайні порівняльні звороти.

У сучасній українській мові кольороназви утворюють якісно і кількісно розвинене лексико-семантичне поле, яке складає назви

основних кольорів та безліч їх відтінків, що вказують на міру вияву колірної якості. Кольори становлять систему. Ця система є трьохмірною, тобто кожен колір може змінюватись у трьох напрямках, які характеризують колірний тон, насиченість і світлість. У мовознавстві виділяють такі групи для поділу назв кольорів:

- 1) поділ кольорів на хроматичні та ахроматичні;
- 2) поділ назв кольорів за гніздовим принципом навколо певних тонів спектра.

Вияв елементів лексико-семантичного поля кольорів на матеріалі збірок поезій «Будь мечем моїм...» та «З журбою радість обнялась...» видатного українського поета Олександра Олеся, встановлення найчастотніших лексем, вживання їх в поезіях, семантичні зміни, яких набуває лексема у контексті, морфологічна природа складників лексико-семантичного поля – усе це завдання нашого дослідження.

Нами було виявлені всі лексеми, значення яких включає архісему «колір». Всього знайдено 124 лексем. Було з'ясовано. Що у збірках «Будь мечем моїм...» та «З журбою радість обнялась...» Олександр Олесь використовує досить обмежену кількість лексем на позначення кольору. Разом із зменшенням кількісним простежено зміни, які стосуються використання кольорової тональності: світлі, життєрадісні кольори змінюються на темні сумні кольори і відтінки.

Завдяки семантичному аналізу лексем з архісемою «колір» встановлено, що, крім прямого значення, автор використовує і переносне значення слів.

Тож ми бачимо, що Олександр Олесь був справжнім майстром поетичного слова. В своїх поезіях він зміг найповніше висловити свої почуття, радощі та хвилювання, тобто те, що дуже важко висловити словами. Його настрої легко передаються читачеві, і читач ніби сам опиняється в тих обставинах, в яких творив поет.

Підсумовуючи все написане вище, можна сказати, що лексико-семантичне поле кольору відіграє дуже важливу роль у творчому доробку Олександра Олеся, оскільки допомагає нам краще представити та зрозуміти ідею поезії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агюстон Ж. Теория цвета и ее применение в искусстве и дизайне / Ж. Агюстон. – М. : Мир, 1982. – 91 с.
2. Арнольд О. О цветах нашей жизни / О. О. Арнольд // Крестьянка. – 2000. – № 2. – С.20-21.
3. Ащеулова К. Ты и твой цвет / К. Ащеулова // Детское творчество. – 1998. – № 3. – С.22-23.
4. Бабій Г. М. Семантика, структура, стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові / Г. М. Бабій. – К. : Вища школа, 1997. – 106 с.
5. Бабенко Л. Г. Функционально–семантический класс глаголов эмоциональной деятельности / Л. Г. Бабенко // Лексико – семантические группы современного русского языка: сб. научн. трудов. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского пед. института, 1985. – С. 41-48.
6. Бахилина Н. Б. История цветообозначений в русаком языке / Н. Б. Бахилина. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
7. Безруков В. И. Контекст и прямое значение слова / В. И. Безруков. – Тюмень, 1962. – 86 с.
8. Блок Александр о литературе. – М., 1989. – 170 с.
9. Брагин А. Красный, черный, голубой / А. Брагин // Русский язык за рубежом. – 1967. – № 2. – 136 с.
10. Вежбицкая А. Н. Обозначение цвета и универсальное зрительное восприятие / А. Н. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М. – 1996. – С. 231-290.
11. Ветлова Т. Методика исследований языковых средств выражения цвета в худ. произведениях / Т. Ветлова // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. – 2006. – № 1. – С. 27-29.

12. Ветлова Т. Семантическое поле цвета в языке романов В. В. Набокова / Т. Ветлова // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. – 2006. – № 7. – С. 95-97.
13. Висоцький А. В. Склад та структура лексико-семантичних груп якісних прикметників в українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / А. В. Висоцький . – К., 1998. – 18 с.
14. Вибер Ж. Живопись и ее средства / Ж. Вибер. – М. : Издательство Академии художеств СССР, 1991.
15. Володарський Л. Цвет божественных энергий / Л. Володарський // Наука и религия. – 1998. – № 7. – С.20-22.
16. Гете И. В. Избранные философские произведения / И. В. Гете . – М. : Наука, 1964. – 520 с.
17. Грещук В. В. Дериваційний потенціал прикметників на позначення кольору в сучасній українській мові / В. В. Грещук // Мовознавство. – 1986. – №2. – С. 23-30.
18. Груза Н. Тайны цвета / Н. Груза // Наука и религия. – 1998. – №7. – С. 20-22.
19. Даниель С. И. Искусство видеть : о творческих способностях восприятия, о языке линий и красок / С. И. Даниель. – Л. : Искусство, 1990. – 223 с.
20. Денисенко В. Н. Семантическое поле как функція / В. Н. Денисенко // Филологические науки. – 2002. – № 4. – С. 44-52.
21. Дерибере М. Цвет в деятельности человека / М. Дерибере . – М. : Изд-во лит-ры по строительству, 1964. – 183 с.
22. Дзівак О. М. Про систему назв кольорів в українській літературній мові / О. М. Дзівак // Українське мовознавство : зб. наук. пр. – К. : Вища школа, 1975. – Вип. 3. – С. 25-31.
23. Жилко Ф. Т. Про семантичні поля української мови / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 12. – С. 25-32.

24. Іванова Т. В. Символіка трьох кольорів / Т. В. Іванова // Українське мовознавство : міжвідомчий науковий збірник. – К., 1992. – Вип. 19. – С. 65-71.
25. Іванова Н. Сложные имена цвета в художественном тексте / Н. Іванова // Восток – Запад: культура и цивилизация : Материалы международного музыковедческого семинара и научно – практической конференции. – 2004. – С. 284-287.
26. Кезина С. В. Семантическое поле как система / С. В. Кезина // Филологические науки. – 2004. – № 4. – С. 79-86.
27. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К., 2006. – 225 с.
28. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган . – К. : Академія, 2000. – 376 с.
29. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові / А. П. Критенко // Славістичний збірник : зб. наук. пр. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 97-111.
30. Магия цвета. – Харьков, 1996. – 416 с.
31. Немов Р. С. Психология / Р. С. Немов. – М. : Владос, 2001. – кн. 2. – 606 с.
32. Олесь О. З журбою радість обнялась... / О. Олесь // К. : Дніпросоюз, 1986. – 342 с.
33. Олесь О. Будь мечем моїм / О. Олесь // К., 1909.
34. Порожнюк А. Червона барва в мовній палітрі / А. Порожнюк // Урок української. – 2000. – № 1. – С. 28-29.
35. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М., 1989.
36. Присяжнюк О. М. Структура лексико – семантичного поля візуального сприйняття в українській мові / О. М. Присяжнюк. – К. : 2008. – 16 с.
37. Словник української мови: в II-ти томах. – К. : Наук. думка, 1970-1980.

38. Соколовская Ж. П. «Картина мира» в значениях слов. «Семантические фантазии» или «Катехизис семантики»? / Ж. П. Соколовская. – Симферополь : Таврия, 1993. – 231 с.
39. Соколовская Ж. П. Проблема лексической синонимии в современной лингвистике (Пособие для студентов филологического факультета) / Ж. П. Соколовская. – Кишинев : Изд-во Кишиневского гос. ун-та им. В. И. Ленина. Кафедра русского и общего языкознания, 1970. – 65 с.
40. Соколовская Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики / Ж. П. Соколовская. – К. : Наук. думка, 1990. – 183 с.
41. Соколовская Ж. П. Синонимические связи имен прилагательных со значениями обобщенной положительной качественной оценки / Ж. П. Соколовская. – К., 1970. – 23 с.
42. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике / Ж. П. Соколовская. – К. : Вища школа, 1979. – 189 с.
43. Соловьев С. Цвет, число и русская словесность / С. Соловьев // Знание сила. – 1971. – № 1. – С. 54-56.
44. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 232 с.
45. Тлумачний словник української мови в 4-х томах. – К. : Наук. думка, 2000.
46. Уфимцева А. А. Теории семантического поля и возможность их применения / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1980. – 249 с.
47. Ферри Ш. Цвет в деятельности человека / Ш. Ферри. – М. : Прсвещение, 1986. – С. 135.
48. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство : аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с.

49. Чайковская М. Г. Субъективное восприятие формы и цвета / М. Г. Чайковская // Психология и соционика межличностных отношений. – 2007. – № 2. – С. 5-7.
50. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – М. : Наука, 1974. – С. 37-39.